

ĐORĐE ĐORĐEVIĆ

Ovde se rodio; ovde svršio osnovnu školu, gimnaziju i pravni fakultet, sve sa prosečno dobrim uspehom i sve na vreme; bio uredan činovnik, neženja i samac, i u šezdesetoj godini otišao u penziju.

Običan život običnog čoveka. Pa ipak, i biografije takvih ljudi, kad se izbliže poznaju, mogu da budu zanimljive, ili bar da posluže kao povod za razmišljanje.

Taj Đorđe Đorđević nasledio je od svog dede, koji se takođe zvao Đorđe Đorđević i bio ugledan i imućan trgovac, ne samo stas i hod i boju očiju nego i jednu veliku i do savršenstva razvijenu vrlinu – opreznost. To je primetila sva porodica već u njegovom najranijem detinjstvu.

Sedmoro dece rodila je Đorđeva majka, ali njegov dolazak bio je najteži i umalo je nije glave stao. Dečak je bio normalno razvijen, ali se tako oprezno pomaljao na ovaj svet i toliko oklevao, da su ga doktor i babica jedva nekako prevarili i izmamili. Tek što je progledao, svi su u porodici jednodušno zaključili: pljunuti deda Đoka. A deda je bio poznat i cenjen zbog svoje

opreznosti; njegova stalna deviza, koju je često izgovarao glasno, još češće poluglasno, a najčešće bezglasno, u sebi, bila je: „Đoko, pazi šta radiš!“ Ona ga je provela kroz život, u teškim turskim i poluturskim vremenima, i dobro je poslužila i njemu u životu i u poslovima, i potomstvu koje ga je nasledilo. Ali kod unuka Đorđa Đorđevića, koji je rođen i živio u novim, izmenjenim prilikama, ona nije mogla da ima isto dejstvo i iste posledice. Naprotiv. Već na prvim koracima, koji su bili od samog opreza, njegova dedovska vrlina pokazala se kao smetnja i kočnica. Prohodao je dockan, teže nego ijedno dete u kući, jer je stalno gledao gde će nogom stupiti i merio svaki korak po dvaput pre nego što ga učini.

I tako je bilo i docnije, u svemu; u školi, u mladićkim zabavama, u ljubavi. Kao đak i student bio je vredniji od ostalih, ali je uspeh bio uvek srednji, jer ga je njegov oprez sprečavao da razvije i izrazi svoju misao. Vidi se da je učio i da zna, ali šta vredi kad odgovora sa oklevanjem, sa nepoverenjem u profesora, u sebe, u ono što govori. Zbog njegove dobre naravi drugovi su ga voleli, ali ni sa jednim od njih nije ga vezivalo pravo prijateljstvo, jer se nikad nikom nije poveravao ni potpuno predavao. Sportovi su mu bili nepoznati, studentski klubovi tuđi, kao i njihove noćne sedeljke. Vukla je i njega ponekad mlada krv u to društvo, ali ga je sa pola puta vraćalo oprezno, sporo razmišljanje. Dešavalo se da obeća da će doći na neko poselo sa drugovima, raduje se tome unapred, spremi se, i onda – presedi večer kod kuće, sâm, u ocenjivanju *za* i *protiv* izlaska. Jednom je u tom kolebanju i zaspao, onako svečano obučen. Kad se probudio i protrljao

oči, video je da je već ponoć prošla. Tada ga je obuzeo strah, a zatim žaljenje i teško osećanje da je prespavao i propustio nešto lepo i radosno u životu. Skočio je i odjurio u kafansku baštu u kojoj se održavao sastanak.

Tu su ga, već u polumraku, dočekale piramide stolica naslaganih sa nogama uvis, i kelner koji je gasio poslednje sijalice.

– Dockan je, gospodine. Nema više nikog. Bili su i otišli. Vidite da zatvaramo!

Posle toga dugo je lutao gradom. Duboko mu se u sećanje usekla ta proletnja noć kao tuga i opomena. Ali svoj način života i svoje postupke prema ljudima nije umeo, nije mogao da izmeni. Ponavljalo se uvek isto. Krene napred sa vršnjacima i drugovima, a iza leđa ga povuče hladna i nevidljiva dedova ruka: „Đoko, pazi!...“ Tako danas, tako sutra, a mladost prolazi i drugovi (to i on vidi!) sve više izmiču napred i udaljuju se. On ostaje sâm. A lako je odvojiti se od ljudi i ostati sâm, naročito kad te sve u tebi goni na to, ali teško je posle snositi samoću.

Završio je studije i započeo činovničku karijeru kao pisar u Ministarstvu pravde.

Imao je dobre uslove za napredovanje na činovničkoj lestvici, ali ih je slabo iskoristio. Preskakali su ga mlađi i slabiji od njega. Dešavalo se čak da su mu starešine nudile bolja mesta i više položaje, a on ih je odbijao, plašeći se odgovornosti i svih mogućih nepredvidljivih zamki i teškoća, koje je nazivao jednom reči – cirkus. („Ne volim, brate, cirkus!“) A i suviše je bilo takvih koji se nimalo ne plaše „cirkusa“, nego ga, naprotiv, traže. Skromni ljudi su u nas retki; za njih svi imamo neko malo tužno, malo podsmešljivo

poštovanje, i onaj koji baš želi da ostane po strani od opšte gurnjave i takmičenja, može to lako da ostvari, pod uslovom da za to ne traži nikakvo naročito priznanje. I Đorđe Đorđević je napravio osrednju karijeru, i neprimetno otišao u penziju, čak nešto i pre vremena.

Ništa drukčije, i ništa bolje, nije bilo ni sa ženama. U mladosti, sve ga je vuklo njima, ali ga je i od njih odvajala njegova prokleta nasleđena opreznost koja je bila jača od svega.

Bio je tek pošao u osnovnu školu kad je osetio tu privlačnu snagu. Na ledini do njegove kuće rastao je ogroman orah. Svuda naokolo bili su visoko naslagani balvani i grede nekog šumskog preduzeća. U vreme kad orasi počnu da sazrevaju, da se kokaju i opadaju, dečak bi se dizao već u svitanje i onako napola obučen trčao da pokupi opale orahe pre ostalih. Isto to činila je i jedna devojčica, njegova vršnjakinja iz susedne kuće. Lepa su bila ta sveža jutra, uzbudljivo je bilo sedeti u rosnoj travi ispod visoko naslagane japije, i tu na licu mesta tucati i našte srca jesti još nedozrele orahe.

Jednog jutra, dok su tako čučali u hladovini jedno pored drugog, devojčica se prvo zagleda dugo u njega, a onda ispruži vrat i poljubi ga nespreno u obraz, pored uha, pa se opet odmače i nastavi, žvaćući, da ga posmatra. Gledeo je i on nju i njene jake usne, mlečne od mladih oraha. Neka jaka struja privlačila ga je njoj i gonila da joj vrati poljubac, ali ga je u isto vreme državalo nešto još jače. To se u detinjoj duši, koja je procvetala prvim plamenom, iz nepoznatih dubina javljao nerazumljiv ali moćan starački glas: „Đoko, pazi šta radiš!“ Tako se dečak kolebao i rešavao, sve dok

mala nije pokupila svoje orahe i otišla kući, provlačeći se bosa ispod naslaganih balvana kao lisica. – Prilika se više nije pružila. Devojčica je dolazila da pobira opale plodove ispod velikog oraha, ali se držala podalje od opreznog i nerešljivog Đoke.

I kako je počelo, tako je i produžilo i ostalo do kraja.

Na prvi pogled, Đoka se ni u čemu i ni po čemu nije razlikovao od svojih vršnjaka. Vidi na ulici devojku koja privuče njegovu pažnju i nestane iza prvog ugla. Iščekuje ona, ali ostane misao o njoj, i želja, i maštanje. I noću su u njegove mladičke snove upadale nepoznate žene bez lica, a smele i bezočne, i uzimale mu na silu ili podmuklo ono što je priroda od njega tražila.

Bivalo je da malo duže porazgovara sa nekom devojkom ili da nešto ljubazno dovikne, uz pozdrav u prolazu, nekoj drugarici sa Univerziteta, pa da i ona njega pogleda. Takve stvari se dešavaju živom čoveku, u najboljim godinama, a pogotovu kad je ovako stasit, lep i dobro odeven. U tom trenutku to mu je pričinjavalo veliko zadovoljstvo. A bilo je očigledno da ni onoj ženi nije bilo krivo. I sve je bilo dobro dok ne bi došao kući i ostao sâm. Tada je počinjala u njemu igra sumnje i opreza. Ispitivao je svaku reč koju je rekao i pokret koji je učinio. Izgledalo mu je da se zatrčao, da je otišao predaleko, da bi njegovo držanje moglo kod te žene izazvati nade koje on ne može zadovoljiti. Hvatala ga je panika od sopstvene nepromišljenosti. Goreo je od neodoljive potrebe da sve to popravi, da „stvari stavi na svoje mesto“. I kad bi drugi put sreo istu devojku, on se držao upadljivo hladno i kruto, gotovo neljubazno. Ponekad bi napisao i pismo u kom se izvinjava i moli da ga pogrešno ne shvate.

Kako žene ne vole takvu vrstu objašnjenja, pismo je ostajalo bez odgovora, a uvređena lepotica pravila se da ne vidi bojažljivog ljubavnika kad bi ga drugi put sreća na ulici.

Imao je i dve velike, prave ljubavi. Prva je bila u studentskim godinama. Zanela ga je sestra njegovog druga, umna i lepa, ali nežna i bolešljiva devojka koja je veći deo vremena provodila kod kuće, pored klavira i sa knjigama. Činilo mu se da ne može ni zamisliti život bez njenog prisustva, da će morati da je veže trajno za sebe. Oklevao je samo da išta preduzme da bi to postigao. Oklevao jednu godinu, pa drugu, a treće godine umrla je devojka. Nečujno i neprimetno nestala sa zemlje na kojoj je tako malo mesta zauzimala. On je to primio kao prirodno rešenje.

A posle svršenih studija u njegov život ušla je druga devojka, sušta protivnost one prve. Vedra plavokosa i snažna lepotica, sa istinom u očima i nečim čistim i iskrenim u celom držanju. I do veridbe je došlo. Ali upravo tada su njegov oprez i njegova neodlučnost razvili sve svoje snage i otrove. Nastala su duga oklevanja od kojih je ova zdrava i ponosna devojka utoliko više patila što nije mogla da ih shvati, a Đorđe sâm nije umeo da ih objasni. Posle čitavog niza čestih i mučnih približavanja i udaljavanja, devojka je sama prekinula, teško ali hrabro i odlučno.

– Idi, bedo bedina! Umalo oči nisam isplakala zbog tebe, a sad vidim da suze jedne nisi vredan – rekla mu je ona na rastanku, dok su joj iz suvih očiju iskre vrcale.

Po tome i po celom njenom držanju bilo mu je jasno šta je mogao imati, i šta gubi. Bilo mu je jasno,

ali mu to nije pomoglo, nije ga moglo sprečiti da i dalje živi za svoju opreznost kao što drugi žive za svoju sreću.

Tako je prošla ljubav, a zatim i vreme ljubavi. Tako je došla i ona mala smrt u činovničkom životu, koja se zove penzija. Ali ni tada Đorđe Đorđević nije hteo da izneveri svoju životnu vrlinu. Naprotiv, sav se posvetio njoj. Sav svoj napor i sve svoje snage ulagao je u to. Sa tim snagama i naporima mogao je dva bogato ispunjena života proživeti, i to lepo i dostojno, a on nije proživeo ni jedan jedini. I što je više pazio šta će uraditi, sve se teže rešavao da uopšte nešto uradi, i sve je manje i radio. Tako mu se život neosetno a stalno pretvarao u sivu nepomičnu pustinju opreza. Živeo je usamljen u prizemnoj oronuloj dedovskoj kućici. Nije tražio ni društvo penzionera u kom se vode dugi bezazleni razgovori i skraćuje dan na podnošljivu meru. Nije pecao ribu ni sabirao poštanske marke. Sav se predao svojoj strasti da sve proračuna, predvidi i predupredi, kako ga ništa u životu ne bi moglo preteći i iznenaditi, ni ljudi ni događaji ni priroda. Ogroman i bezuman napor u kom se čovek sav gubi! Sav oprez, svi obziri i sva strahovanja slivaju se u jednu jedinu veliku i spasonosnu bojazan. Bojazan od meteoroloških promena, od bakterija, od džeparoša, od provalnika, od rđavih susreta, od pogrešna koraka, ili samo neoprezne izjave. Začas reč izmakne, a vremena su takva da zbog jedne reči (često i tuđe reči!) čovek može da ima neželjen i nepotreban cirkus. Njegova bojazan nije obuhvatala samo ono što bi sada moglo da ga iznenadi i ugrozi, nego se širila, granala i umnogostručavala. U sećanjima, nesigurnim i pogrešnim

sećanjima, on se sada sve češće vraćao u mlađe godine, i tu sa užasom otkrivao šta mu je sve nekad pretilo, pored kakvih je sve opasnosti, i ne sluteći, „sa više sreće nego pameti“ prošao. I naknadno je drhtao i patio.

Sad se bojazan nije više ograničavala na njegov skromni lični krug, nego je obuhvatala i javni život, i međunarodne događaje. Život mu se ne čini ni prazan ni uzaludan. Ponekad ga obuzme osećanje da igra veliku igru i brine iste brige kao i oni koji imaju svoje brodove na okeanima ili svoje velike finansijske ili političke interese po raznim kontinentima. (Samo, u njegovom slučaju ceo ulog je njegova ličnost, njen mir i njena sigurnost.) Mreža njegovih staranja, ispitivanja i zaključaka, koja je polazila iz neugledne prizemne kućice u jednoj od najmanjih beogradskih ulica, rasprostirala se širom sveta i obuhvatala sve. Da, sve! On zna da površni i lakomisleni ljudi govore kako se sve ne može predvideti. Dobro, recimo da je tako: ne može! Ali u svakom slučaju, ostaje opreznom čoveku zadovoljstvo i uteha da je učinio svoju ljudsku dužnost, ostaje mu ponos da je živio kao misaono biće koje predviđa i misli dalje od nosa, a ne kao beslovesna životinja. Najposle, ko zna, možda to samo lenost i kratkovidost iz njih govore. Možda se i može mnogo koješta predvideti i sprečiti što izgleda nepredvidljivo? Možda i sve! Tu bi se Đorđu Đorđeviću dah oduzimao i on se u svojim mislima peo visoko, visoko, do neslućenog savršenstva. I oni koji su ponekad imali prilike da vide mršavog i urednog penzionera kako na svojoj sutonskoj šetnji visoko diže glavu i sa pobeđničkim, prezriviim sjajem u očima gleda iznad prola-

znika, put raspaljenog neba u dnu ulice, nisu mogli naslutiti kakvi su se videli u tom trenutku pred njim otvarali ni kakva se sreća u njemu širila; istina, samo zamišljena, hipotetička sreća, ali za njega lepša i zanosnija od svih ovih malih sreća koje život pruža tim brzopletim i kratkovidim ljudima oko njega.

I upravo u takvom jednom trenutku toga hladnog staračkog oduševljenja Đorđe Đorđević je učinio svoj sudbonosni poslednji korak.

U ovim godinama posle rata njegov sistem pažnje i pronicljive smotrenosti bio se učvrstio i razvio i snagom i opsegom. Drugi svetski rat otkrio mu je povezanost čovekove lične sudbine sa svim što se dešava u svetu. Zaštićenih mesta i izolovanih tačaka više, tako reći, i nema. Svi međunarodni obrti i sukobi, sve epidemije, krize, ratovi i izumi, opiti sa nuklearnim oružjem, radijacija koja truje vazduh, vodu, zemlju i njene plodove, sve to pogađa ili može da pogodi svakog, pa i bezimenog i povučenog pojedinca. Uistinu dalekovid i oprezan čovek mora sada mnogo dalje da gleda i više da zna. Zbog toga je Đorđe Đorđević pooštrio i proširio svoju pažnju. Redovno je kupovao naše novine, skupljao biltene koje dele strane čitaonice i agencije, slušao najudaljenije stanice na radiju. I nije to činio kao mnogi drugi penzioneri, površno i olako, samo da bi o tom mogao da priča na klupi u parku. Naprotiv. Ne govoreći nikom ništa, on je sa mnogo napora i oštroumlja nastojao da pronađe ključ kojim je svaku takvu novinsku vest dešifrovao i tumačio u njenom odnosu prema sebi i svojoj ličnoj sigurnosti. Nije to bilo lako. Mnogo puta se dešavalo da je pred strašnim vestima i crnim izgledima ostajao razoružan,

bespomoćan i potišten, ali često je uspevaio da pronađe neko rešenje za svoju zaštitu, koje je izgledalo dođuše složeno i teško, ali bilo duhovito i sigurno. Takve nevidljive ali zanosne pobede i dugotrajni umni napori, kojima je do njih dolazio, ispunjavali su mu vreme i davali smisao životu.

U jesenje predvečerje toga dana Đorđe Đorđević je izišao kao obično i kupio večernje novine. Spuštao se strmim stepenicama kojima je njegovo starinsko sokače bilo vezano sa jednom od glavnih ulica. Basamacima su bili orošeni, kao znojem, večernjom novembarskom vlagom.

Nikad nije voleo to mesto, pomalo ga se i plašio. Često je razmišljao o tim raznim betonskim ili kamenim stepenicama koje prekidaju i vezuju beogradske ulice različitog nivoa nastalog u raznim epohama građenja. Sve one imaju izgled nečeg na brzinu sklepanog, davno nekad postavljenog za prvu nuždu i potrebu, i nose na sebi sve oznake improvizacije koja se okamenila i, ružna i neugodna, traje koliko i ono što je namenjeno trajanju. Oštrinom nagibnog ugla, građevnim materijalom i svim svojim oblicima i srazmerama, te stepenice svedoče o nemilosrdnom vremenu „između dva rata“. Njihov nagib i visina pojedinog basamaka kao da nisu određivani prema koraku i hodu prosečnog građanina ili domaćice koja se sa punom torbom vraća sa pijace, nego prema potrebama snažnog, punokrvnog i neskrupuloznog preduzimača kome se žuri i koji gramzi za daljim brzim i velikim zaradama. Sa tim stepenicama još najlakše izlaze nakraj bezbrižni đaci i vojnici, koji ih prelaze trkom, sve po dva basamaka odjednom, što je svakako najkraći i najsigurniji način penjanja i

spuštanja. Zbog pomičnosti i nestalnosti zemljišta, one su redovno napukle ili malo raširene, kao bačen „špil“ karata. To su promašena, ružna i slabo održavana mesta u sklopu ovog grada, beda jedna za one koji nemaju drugog puta do svoje kuće, a prava klopka, naročito zimi, za slaba čoveka u kratkom a sudbonosnom trenutku rasejanosti. Opreznost, koja je uvek i svuda na mestu, treba ovde udvostručiti.

To je bio davnašnji utisak koji je Đorđe Đorđević imao od „svojih“ stepenica i utvrđeno mišljenje o njima. Ali ovog puta nije mislio na to. Ljubopitljiv, on je već na prvoj stepenici, odmaknuvši novine što dalje od očiju, pokušao da bez naočara pročita, na prvoj strani, krupno štampani meteorološki izveštaj za taj i naredni dan. (I to je bila jedna od njegovih već ritualnih mera predostrožnosti.) Predviđena promena vremena odgovarala je i njegovim očekivanjima i njegovoj potrebi. Oseti toplo i živo zadovoljstvo zbog toga. Da, mnogo šta se može predvideti. Mnogo. Možda i sve! Ali u istom trenu celo to zadovoljstvo pretvori se, naglo i bez prelaza, u strah, zaprepašćenost, u vrtoglavo padanje bez uporišta i zadržke. Samo u snovima ima takvih padanja. Ali u snovima ne čeka na kraju tvrd i smrtonosan kamen, nego buđenje. A ovo, ovo je stvarni pad koji se samo jednom doživi, a kome je kraj u tami. Jer niko od živih ne može potpuno i dokrajda da zna kako izgleda i šta je to – smrtonosan pad. To je isto toliko tačno koliko i ona stara, poznata istina da najveće oluje, one u kojima propada brod i sve što je živo na njemu, nisu nikad opisane, jer ih niko nije preživeo. Ovakvi doživljaji bez svedoka ostaju zauvek u tami, kao sastavni deo same smrti.

A pad traje. Čovek oseća da pada, prvo napred a zatim nauznak, i to tako brzo da misao ne može ni da ga stigne, a kamoli da pomogne i spase. Ništa, samo padanje. Po celom telu ga tuku oštre, tvrde stepenice, sklapaju se i rasklapaju oko njega kao rebra neke velike kamene lepeze u pokretu. Još je jedno vreme mogao da broji udarce, dok ga jedan ne pogodi u teme. Dockan je. Nema više nikog. I poslednja sijalica ugasnu. Učini mu se da vidi čitave piramide od stolica okrenutih nogama uvis. Ali i toga odmah nestade. Ništa. Ceo čovek se ispuni gluvim, bezimenim i vekovečnim mrakom potpune nesvesti.

Tako je Đorđe Đorđević izgubio svoj izgubljeni život, zajedno sa svakom daljom mogućnošću predviđanja, zato što je prevideo jednu stepenicu.

(1960)

SVEČANOST

Ima u Sarajevu i danas starih ulica koje po svojoj strmenitosti, gruboj kaldrmi i slikovitom rasporedu kuća i bašta predstavljaju pravo urbanističko čudo. U jednoj od takvih ulica živela je pre više od pedeset godina porodica Alojzija Mišića Bana, sitnog činovnika u III odeljenju Zemaljske vlade. Žena i troje dece. Dve ćerke i sin. Najstarija je ćerka kojoj je petnaest godina. On je rodom iz srednje Bosne, iz razgranate porodice. Sve do austrijske okupacije bili su poznati jedino pod nadimkom Ban. Tek nove vlasti odredile su im zvanično prezime – Mišić, ali narod ih i sada zove samo starim imenom, a tako se nazivaju i sami kad o sebi misle i govore.

Ban je svršio četiri razreda neke fratarske gimnazije. (Postojala je već tradicija da po jedno dete iz njihove porodice ode u fratre.) Tada je neočekivano prekinuo školu, pobunivši se protiv svega oko sebe; ta pobuna je ličila na nastup mladalačkog ludila. Kad je ozdravio i smirio se, nije mu bilo dopušteno da nastavi školovanje. Prešao je u Sarajevo i srećnim